

ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ІВАНСЬКИЙ АНДРІЙ ЙОСИПОВИЧ

УДК 347.73:339

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ І РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИН
У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і
процес; фінансове право.

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса - 2000

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеській державній юридичній академії.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
БЕКЕРСЬКА Декабрина Андріанівна,
Одеська державна юридична академія,
професор кафедри адміністративного та фінансового права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
КУЧЕРЯВЕНКО Миколай Петрович,
Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, м. Харків,
доцент кафедри господарського і фінансового права

кандидат юридичних наук,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, доцент
КАДЬКАЛЕНКО Сергій Тимофійович,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права

Провідна установа: Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича

Захист відбудеться “14” квітня 2000 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської державної юридичної академії за адресою: 270009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської державної юридичної академії за адресою: 270009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “13” березня 2000 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Г. І. Чанишева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення розвитку ринкової економіки України залежить від ходу проведення адміністративної реформи, податкової реформи і перетворень в інших інститутах фінансової діяльності держави, а також від формування відкритої для зовнішнього світу господарської системи. Для досягнення цього необхідні кардинальні зміни в сфері зовнішньоекономічної діяльності, направленої на інтегрування в світове господарство і розвиток взаємовигідної співпраці як на державному рівні, в політичній, економічній, так і в науково-технічній та інших галузях. Тому питання зовнішньоекономічної діяльності, а в їх складі і правове регулювання фінансових і розрахункових відносин, набувають якісно нового змісту.

Входження економіки України в світову економічну спільноту залежить від розвитку внутрішньогосподарського ринку, регульованого нормами різних галузей права, в тому числі і фінансового права, як національного, так і міжнародного. Успішна реалізація норм, регулюючих фінансові і розрахункові відносини між учасниками зовнішньоекономічної діяльності, є визначальним критерієм і показником ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Добре налагоджений механізм здійснення фінансових відносин, міжнародних розрахунків, транскордонного руху капіталів і правове регулювання їх служить гарантом успішної фінансової діяльності держави, зростання внутрішнього валового продукту, зміцнення національної грошової одиниці і збільшення надходжень в прибуткову частину державного бюджету.

Теоретичною базою для дослідження послужили роботи вчених України і Росії: в галузі теорії держави і права - Алексєєва С.С., Венгерова А.Б., Кашаніної Т.В., Копейчикова В.В., Лазарєва В.В., Рабіновича П.М., Сурілова А.В., Шершеневича Г.Ф. та інших; в галузі адміністративного права Бахраха Д.Н., Додіна Е.В., Ківалова С.В., Коваля Л.В.; в галузі фінансового права Андрєєва А.В., Алісова Е.А., Альтшулера А.Б., Бекерської Д.А., Безчеревних В.В., Воронової Л.К., Горбунової О.Н., Горун О.В., Заверухи І.Б., Кадькаленко С.Т., Коркунової Н.М., Кучерявенко Н.П., Лісовського В.І., Пацурківського П.С., Ровінського Е.А., Чебан В.М., Хімічевої Н.І., Ципкіна С.Д.; в галузі банківського права - Єрпильової Н.Ю., Колесник В.Б., Олейнік О.Н.; в галузі міжнародного приватного права - Богуславського М.М., Варшоломідзе Л.Г.; твори таких зарубіжних вчених як Барр Р., Брюс Л., Годме П.М., Гіл Е., Дернберг Р.Л., Дорнбуш Р., Коттер Р., Маконеллі К.Л., Пебро М., Рід Е., Фішер З., Фрідмен М., Харіс Л., Шмалензі Р., Шмітгофф М.К., Ебке В. та ін.

Практичною основою роботи є чинне українське законодавство;

міжнародно-правові документи; публікації, повідомлення про здійснення фінансових операцій у зовнішньоекономічній діяльності і статистичні дані, що свідчать про участь України в фінансових і розрахункових відносинах світової спільноти.

З точки зору фінансового права, дослідженнями питань про використання фінансів в системі міжнародних відносин безпосередньо займалися професори Альтшулер А.Б., Лісовський В.І., Ровінський Ю.А.. Однак, треба помітити, що деякі положення і висновки цих вчених ґрунтувалися на абсолютно іншій суспільно-державній формації. Тому, в умовах становлення ринкових відносин в економіці і повсюдній лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, представляється необхідним глибоке дослідження і чітке визначення природи і ролі фінансових і розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності на сучасному етапі розвитку держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрям знаходиться в безпосередньому зв'язку з програмою наукових досліджень, яку здійснює Одеська державна юридична академія за темою “Проблеми розвитку держави і права України в умовах ринкових відносин”. Тема також пов'язана з плановою темою науково-дослідної роботи кафедри “Правове забезпечення податкової політики і податкової реформи в Україні” розділ “Теоретичні основи політики оподаткування в Україні”, в тому числі і у зовнішньоекономічній діяльності за участю іноземних суб'єктів і усуненню подвійного оподаткування.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є аналіз і висвітлення наукових висновків і правового регулювання фінансових і розрахункових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності, вибір теоретико-методологічних підходів до досліджуваної проблеми, обґрунтування фінансово-правових конструкцій, задіяних в фінансових і розрахункових відносинах у зовнішньоекономічній діяльності і можливих шляхів вдосконалення законодавства, регулюючого ці відносини.

Для досягнення цієї мети поставлені такі задачі:

- визначення місця і ролі зовнішньоекономічної діяльності як підфункції в економічній функції держави;
- комплексний аналіз суспільних відносин, виникаючих з приводу акумуляції і використання валютно-фінансових цінностей при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- визначення фінансових і розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності як предмета регулювання нормами фінансового права;
- виявлення закономірностей і тенденцій транскордонного руху капіталів і

чинників, впливаючих на даний процес;

- аналіз актуальних проблем правового регулювання в сфері державного зовнішнього кредиту і усунення подвійного оподаткування;
- визначення значення міжнародних фінансових інститутів в кредитуванні економіки України;
- аналіз чинного валютного законодавства України, Росії, країн з розвинутою економікою, з розробкою конкретних пропозицій по вдосконаленню норм чинного законодавства, регулюючого фінансові і розрахункові відносини у зовнішньоекономічній діяльності.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, основні положення правознавства і наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі роботи над дисертацією використовувались наукові методи історизму, порівняльного правознавства; формально-логічний, структурно-функціональний і статистичний.

Наукову новизну дисертаційного дослідження складають вперше запропоновані теоретичні положення і висновки з приводу правового регулювання фінансових і розрахункових відносин в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, інтегрування України в світову систему господарювання.

Наукова новизна складається також в подальшому розвитку дослідження природи розрахункових відносин, вдосконаленні теоретичної бази понять і характерних особливостей фінансових і розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності, в подальшому вдосконаленні теоретичної бази механізму зовнішнього державного кредиту, як одного з напрямків зовнішньоекономічної діяльності держави.

Це дозволило винести на захист такі положення:

- зовнішньоекономічну діяльність розглядати як підфункцію в економічній функції держави;
- фінансові правовідносини у зовнішньоекономічній діяльності розглядати не тільки як владні майнові, але і договірні на певних умовах правовідносини;
- правового забезпечення розрахункових операцій, здійснюваних банками і суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з встановленням суворого контролю за рухом коштів для запобігання протиправних дій по відтоку валютних цінностей за межі України;
- правових основ механізму захисту національної грошової системи від впливу на неї процесів транскордонного руху капіталів;
- необхідне створення єдиної правової бази (на рівні Закону України) за системою

валютного регулювання і валютного контролю з включенням в нього, крім чинних норм, критеріїв надання пільгового режиму використання іноземної валюти у вільних економічних зонах і норм, регулюючих страхування валютних ризиків;

- розробки і впровадження механізму зниження кредитного ризику держави при наданні урядових гарантій зарубіжним фінансово-кредитним фондам і організаціям за українських юридичних осіб - резидентів, одержуючих кредити у іноземній валюті від зовнішніх кредиторів.

Практичне значення отриманих результатів. Наукові положення, оцінки, висновки, пропозиції, отримані внаслідок дисертаційного дослідження, можуть бути використані: 1) при вдосконаленні чинного законодавства; 2) послужити основою для подальших наукових пошуків в галузі фінансового, цивільного, міжнародного публічного і приватного, господарського, адміністративного права; 3) в практиці діяльності установ і організацій, які мають повноваження здійснювати фінансові і розрахункові операції у зовнішньоекономічній діяльності; 4) в учбовому процесі при викладанні нормативного курсу “Фінансове право” і спецкурсів з питань правового регулювання фінансових і розрахункових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що в дисертації обгрунтоване виділення в складі економічної функції держави підфункції - зовнішньоекономічної діяльності через її особливу значущість для розвитку економіки держави. Ним зроблені висновки про внесення в теорію фінансового права доповнень, що дають можливість розглядати фінансові правовідносини не тільки як державно-владні, майнові, але і в поєднанні з договірними відносинами. Дисертант першим зробив аналіз проблем фінансових і розрахункових правовідносин в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, інтегрування України в світову систему господарювання. Він обгрунтував необхідність правового забезпечення розрахункових операцій у зовнішньоекономічній діяльності із здійсненням поточного контролю за ними для запобігання протиправним діям суб'єктів по відтоку валютних цінностей за межі України. Для України проблема вдосконалення законодавства має особливе значення, оскільки воно приводиться у відповідність зі світовими стандартами, дисертантом запропоновані для включення в нормативні акти, що розробляються, положення по визначенню критеріїв надання пільгового режиму використання іноземної валюти у вільних економічних зонах, а також по включенню норм, регулюючих страхування валютних ризиків.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки знайшли своє відображення в 6 наукових публікаціях, а також виносилися на обговорення

на Міжнародній науковій конференції “Правове регулювання державних доходів та видатків”, яка проходила в місті Комсомольську Полтавської області 24-26 вересня 1998 року, другій звітній науковій конференції професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської державної юридичної академії в березні 1999 року. Результати дослідження використовувалися автором у навчальному процесі при проведенні семінарських і практичних занять по фінансовому і банківському праву в Одеській державній юридичній академії, читанні лекцій по фінансовому і банківському праву в Одеському інституті післядипломної освіти, Одеському інституті підприємництва і права при Одеському державному університеті, Білгород-Дністровському правовому коледжі.

Публікації. Результати цього дисертаційного дослідження знайшли відображення: в 2-х статтях в наукових журналах; в 2-х статтях збірників наукових праць; в 2-х статтях, опублікованих в збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура і об'єм дисертації. Дисертація складається з введення, чотирьох розділів, які поділяються на 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (254 найменування на 24 сторінках). Загальний об'єм роботи - 198 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретичні основи фінансових і розрахункових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності” аналізується сфера правового регулювання і теоретичні основи фінансових і розрахункових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності.

У підрозділі 1.1. “Зовнішньоекономічна діяльність як підфункція в економічній функції держави і механізм її здійснення” розглядаються конституційно закріплені функції держави і науково обгрунтовані в працях вчених функції, виходячи з предметної діяльності держави в найважливіших сферах громадського життя - економічній, політичній, соціальній. Приймаючи за основу дослідження концепцію поділу економічної функції держави на внутрішню і зовнішню підфункції, обгрунтовану професором Рабіновичем П.М., в роботі зовнішня економічна підфункція представлена зовнішньоекономічною діяльністю держави і суб'єктів. Зовнішньоекономічна діяльність як підфункція економічної функції держави зумовлена критеріями лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, постійного розширення кола суб'єктів і форм здійснення її; на базі участі в міжнародному розподілі праці, вона сприяє рішення найголовніших економічних задач і є одним з найважливіших джерел отримання

додаткових коштів для капітальних вкладень і поповнення прибуткової частини Державного бюджету.

Для виконання своїх функцій держава створює відповідні компетентні органи. Здійсненням зовнішньоекономічної діяльності як підфункції в економічній функції держави займаються органи загальної компетенції (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи влади) і спеціальної компетенції (митна служба, антимонопольний комітет, Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі. Відповідно до Указу Президента України від 15.12 1999 р. № 1572/99 в ході здійснення адміністративної реформи функції цього Міністерства передані Міністерству економіки).

Необхідно зазначити, що зовнішньоекономічна діяльність в інших країнах здійснюється органами: в США - Міністерством торгівлі і спеціальним адміністративним апаратом при Президентові США; в Канаді і Бельгії - Міністерством закордонних справ.

Підрозділ 1.2. “Фінансові правовідносини у зовнішньоекономічній діяльності як комплексний інститут фінансового права” включає характеристику фінансів зовнішньоекономічних зв'язків, що визначаються як сукупність відносин, внаслідок яких на основі розподілу і перерозподілу частини сукупного суспільного продукту і частини валового внутрішнього продукту, отриманого від зовнішньоекономічної діяльності, - по теорії, запропонованій Юрієм С.І., - відбувається формування і використання прибутків централізованих фондів держави, галузевих, міжгалузевих, територіальних структур управління, виробничих об'єднань та інших підприємницьких структур у іноземній, національній валюті і міжнародних платіжних коштах.

Фінансові правовідносини у зовнішньоекономічній діяльності частково регулюються нормами внутрішнього права, а частково нормами міжнародного впливу і носять характер договірних відносин.

Нормами національного фінансового законодавства встановлюються правила поведінки юридичним і фізичним особам в галузі фінансової діяльності - вимоги до учасників фінансово-правових відносин, виражені в категоричній формі, що не допускають змін другою стороною.

Договірний же характер фінансових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності базується на нормах міжнародних договорів, договорів з міжурядовими економічними організаціями, що використовують норми своїх установчих документів, міжнародних угод між урядами країн (про кредитування, про уникнення подвійного оподаткування і припинення ухилення від сплати податків та ін.)

Комплексність фінансових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності обумовлюється також територіальною ознакою. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" визначає її як діяльність національних і іноземних суб'єктів господарювання, засновану на взаємовідносинах між ними, як на території України, так і за її межами.

Характерною ознакою фінансових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності є обов'язкова наявність в даних відносинах іноземного суб'єкта, який діє керуючись нормами законодавства країни резидентства.

Викладене дозволяє вважати, що фінансові правовідносини у зовнішньоекономічній діяльності відносяться до комплексного інституту фінансового вітчизняного і міжнародного права.

Підрозділ 1.3. "Поняття і характерні особливості розрахункових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності" містить комплексний аналіз природи розрахункових відносин. У цьому підрозділі розглядаються точки зору вчених про галузеву належність розрахункових відносин як договірних регульованих нормами цивільного права (А.Н. Самцова, Е.С. Компанєєць, Е.Г. Полонський, І.С. Гуревич, Я.А. Куник) і фінансово-правових владних (професор Л.К. Воронова). Правова природа розрахункових правовідносин по введенню форм розрахунків, встановленню економічних нормативів в розрахунковій діяльності між банком і клієнтом, а також між банками, здійсненню функцій контролю, визначається нормами фінансового права.

Спираючись на теоретичні дослідження вчених, автором пропонується розглядати розрахункові правовідносини в сфері дії різних методів правового регулювання. На стадії нормотворчості і здійснення контролю застосовується імперативний метод правового регулювання, властивий фінансовому праву. На стадії ж здійснення практичної діяльності суб'єктів господарювання по розрахунках - диспозитивний метод, властивий цивільному праву. Нормам, регламентуючим здійснення фінансового контролю за проведенням розрахунків, також властива імперативність. Вищевикладене дозволяє зробити висновок про комплексний характер регулювання розрахункових відносин нормами фінансового і цивільного права.

Загалом розрахункові відносини у зовнішньоекономічній діяльності з точки зору фінансового права, визначаються як відносини, врегульовані нормами національного і міжнародного права, виникаючі в ході зовнішньоекономічної діяльності між національними та іноземними суб'єктами, з приводу організації здійснення різних платежів на грошові вимоги і зобов'язання (та контролю за їх виконанням), які виникають

в процесі господарської діяльності вказаних суб'єктів.

Розрахункові правовідносини у зовнішньоекономічній діяльності мають свої характерні особливості і відрізняються тим, що: а/ виникають в процесі виконання фінансових зобов'язань суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; б/ одним з суб'єктів в цих правовідносинах завжди є іноземний партнер; в/ в коло суб'єктів даного виду розрахункових відносин обов'язково входять уповноважені банки; г/ завжди виникають з приводу грошей - грошового платежу.

У літературі традиційно ототожнюються такі категорії як “міжнародні розрахунки” і “розрахунки у зовнішньоекономічній діяльності”. Однак, перша категорія є більш широкою і поглинає другу, оскільки включає в себе не тільки платежі економічного характеру, але також і платежі неторгового характеру.

Як особливу групу розрахункових правовідносин у зовнішньоекономічній діяльності, треба виділити правовідносини, виникаючі при здійсненні міжбанківських розрахунків, в яких уповноважені банки не виступають як фінансові посередники, а є самостійними сторонами розрахункових правовідносин.

У другому розділі “Правові основи реалізації фінансових відносин у зовнішньоекономічній діяльності” досліджуються тенденції міжнародного руху капіталів, практика застосування валютних обмежень, роль міжнародних фінансових організацій в фінансових відносинах у зовнішньоекономічній діяльності, актуальні проблеми правового регулювання державного зовнішнього кредиту і усунення подвійного оподаткування.

Підрозділ 2.1. “Міжнародний рух капіталів і валютні обмеження” присвячений дослідженню тенденцій міжнародного (транскордонного) руху капіталів і застосуванню валютних обмежень.

Приєднання України до положень ст. VIII Угоди про МВФ, забороняючих введення валютних обмежень на платежі по міжнародних операціях, юридичне закріплення свободи руху капіталів в Угоді про ЄС і в Угоді між Україною та ЄС, привело Україну до необхідності здійснення зваженої політики в сфері застосування валютних обмежень. Ці заходи державою застосовуються при наявності в економіці тенденцій до відтоку капіталу за рубіж і протистоять закріпленій в положеннях Договору про ЄС свободі руху капіталів і здійснення поточних платежів.

На процес міжнародного руху капіталів впливає рівень ставок грошового ринку в найбільших фінансових центрах світу, різні правові режими, що закріплюють різну свободу руху капіталів, створення сприятливого інвестиційного клімату, стан платіжного балансу держав.

Вибір і застосування державою конкретних видів валютних обмежень, знаходиться в безпосередньому зв'язку з рівнем її економічного розвитку в конкретно певний історичний період часу, стабільності фінансової системи і національної валюти, вирівнюванням платіжного балансу держави. Дані чинники будуть визначати проведення відповідної валютної політики держави.

Підрозділ 2.2. “Міжнародні фінансові організації - суб'єкти фінансових відносин у зовнішньоекономічній діяльності”. У інституційній системі міжнародних фінансових відносин значну роль відіграють міжнародні фінансові організації. До організацій, що мають всесвітнє значення, відносяться передусім, спеціалізовані інститути ООН - Міжнародний валютний фонд (МВФ); Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) - Світовий банк (СБ); Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Серед вказаних міжнародних фінансових організацій центральне місце займає Міжнародний валютний фонд, створений під час становлення Бреттон-Вудської валютної системи, для вирівнювання платіжного балансу держав-членів і стабілізації валютної системи. На умови кредитування МВФ і виконання їх країнами-позичальниками, орієнтуються найбільші кредитори світового фінансового ринку і відповідним чином будують свою кредитну політику.

Надання кредитів МВФ зумовлене виконанням ряду обов'язкових умов, пов'язаних із здійсненням фінансової, податкової, бюджетної, валютної політики в країнах-позичальниках. Виконання сукупності умов, що пред'являються, часто веде до погіршення життєвого рівня населення, посилення соціальної напруженості в суспільстві. У той же час, далеко не завжди виконання обов'язкових умов МВФ приводить до поліпшення фінансово-економічної ситуації в країні-позичальниці.

Головні сучасні задачі МВФ в кредитуванні держав зі середніми і низькими прибутками - це продовження економічної експансії країн і корпорацій, які мають найбільші квоти в статутному капіталі МВФ.

У підрозділі 2.3. “Зовнішній державний кредит - один з напрямків зовнішньоекономічної діяльності держави” розглядаються передумови залучення в фінансову діяльність держави зовнішнього кредиту, необхідного для збалансування платіжного балансу країни.

Характерними особливостями державного зовнішнього кредиту є: 1) суб'єкт кредитування – позикодавець - як правило міжнародні фінансові і банківські організації, одержувач позики - держава, а вірніше уряд від імені держави; 2) більш низький відсоток

за користування коштами зовнішнього кредиту в порівнянні зі ставками внутрішнього банківського кредитування; 3) отримання чергових траншів по кредиту тільки при виконанні умов кредитної угоди, поставлених позикодавцем. Як правило, як умови встановлюється проведення заходів, сприяючих скороченню ризику повернення позик, що отримуються. Це скорочення витрат і дефіциту бюджету країни-позичальниці, збільшення бази оподаткування. Невиконання цих умов для України, частіше за все, служить підставою для припинення кредитування Міжнародним валютним фондом.

Особливою формою зовнішнього кредитування є кредитування українських юридичних осіб резидентів під гарантії держави. Гарантійні зобов'язання держави перед іноземними бенефіціарами утворюють самостійну групу зовнішніх фінансових зобов'язань. У разі неплатоспроможності позичальника (або кредитоспроможності, що погіршилася), їх приймає на себе держава. Відсутність контролю за фінансовим станом позичальника призводить до необхідності виділення з Державного бюджету України значних коштів для погашення боргу українських осіб-резидентів перед іноземними кредиторами.

У підрозділі 2.4. “Правові способи усунення подвійного оподаткування” розглядається існуюча практика правового регулювання усунення подвійного оподаткування на рівні національного законодавства і шляхом укладення міжнародних угод.

Аналіз модельних конвенцій “Про подвійне оподаткування прибутків і капіталу” Організації економічної співпраці і розвитку в редакції 1995 року, “Про подвійне оподаткування між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються” ООН 1980 р., “Про подвійне оподаткування прибутків і капіталу” США в редакції 1992 року і аналіз існуючих в світовій практиці способів усунення подвійного оподаткування показує, що законодавством України у вказаних цілях, застосовується спосіб “такс кредит”. У цьому випадку суми податків сплачені в інших державах відповідно до їх законодавства, зараховуються при сплаті податків в Україні. Однак застосування даного способу в Україні має свою специфіку: 1) розмір зарахованих сум не може перевищувати суми податку в Україні; 2) зарахування суми податку здійснюється тільки при наявності письмового підтвердження сплати податку податковим органом іноземної держави; 3) зарахування суми податку здійснюється лише при наявності угоди між Україною та іноземною державою про усунення подвійного оподаткування прибутків і майна і припинення ухилень від сплати податків.

На прикладі США і Російської Федерації пропонується до впровадження більш

гнучка система визначення податкових резидентів - фізичних осіб в Україні. Прийняття і впровадження даної системи дозволить збільшити надходження в прибуткову частину Державного бюджету України.

У третьому розділі “Механізм реалізації розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності, регульованих нормами фінансового права” проводиться аналіз і виділення фінансово-правової природи розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності.

Підрозділ 3.1. “Валюта як засіб платежу в розрахункових відносинах у зовнішньоекономічній діяльності”. При всій багатогранності поняття “валюта”, більшість вчених, визнаючи, що всяка валюта - гроші, але не всякі гроші - валюта, виділяють як основну функцію валюти її платіжну функцію (С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі).

Платіжна функція валюти конкретної країни залежить від приналежності її до певної групи класифікатора конвертованості валют. Від цього залежить ефективність участі країни у зовнішньоекономічних зв'язках, в міжнародних господарських процесах.

Серед групи вільно-конвертованих валют особливе місце займають резервні валюти, першість серед яких належить долару США.

Прагнення країн Європейської співдружності створити сприятливі умови для міжнародних розрахунків і подолати найсильнішу фінансову залежність від фінансової системи США і її валюти - долара, створило передумови для введення з 1 січня 1999 єдиної європейської валюти - ЄВРО.

На розрахунки в ЄВРО поки перейшли 11 з 15 країн Європейської співдружності. Для інших чотирьох країн введений спеціальний механізм. Директива Європейської співдружності про здійснення міжнародних платежів вимагає прозорості цінової політики і термінів здійснення міжнародних платежів на суму до 50 000 ЄВРО.

З початку 1999 року міжбанківський і біржові ринки перейшли до стандартизованого використання ЄВРО.

Природно, що Україна, будучи членом МВФ, виконує умови необхідні для входження до складу Європейської співдружності. Однією з таких умов є стабільність української валюти, як засобу платежу, у внутрішньому і зовнішньому платіжному обороті.

У підрозділі 3.2. “Поняття розрахункових операцій і форми здійснення розрахунків” аналізується розрахункова операція як базова економічна категорія в розрахункових правовідносинах, що застосовується у всіх формах розрахунків. Розрахункова операція розглядається як дія, що викликає зміни в структурі активів і

зобов'язань власному активу підприємства, яка відображає перехід права власності.

На фоні загального поняття розрахункової операції в роботі розглядається валютна операція, що має свої різновиди, характерні тільки для операцій з іноземною валютою. Купівля готівкової іноземної валюти за готівкову національну валюту є касовою операцією "spot".

Термінова валютна операція - форвардна угода, при якій відбувається купівля, продаж іноземної валюти на заздалегідь узгоджений термін з передачею її по курсу зафіксованому в момент укладення операції. Операція "своп" об'єднує зміст операцій "spot" і термінової. Валютна арбітражна операція полягає в тому, що її учасники використовують різницю валютних курсів на різних валютних ринках.

Форми розрахунків, що застосовуються у зовнішньоекономічній діяльності, встановлюються законодавством кожної країни, Уніфікованими правилами, порядком здійснення розрахунків і практикою здійснення розрахункових операцій.

Серед розглянутих форм розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності зроблений аналіз документарного акредитива, інкасової форми, розрахунків в порядку валютного клірингу. Клірингові розрахунки передбачаються міжурядовими угодами про торгово-економічну співпрацю з країнами із замкненими і частковоконвертованими валютами.

Порядок, встановлений в Україні (лист НБУ № 13-126/2405 8823 від 13.12.97р. "Щодо можливості застосування різноманітних фінансових схем в розрахунках між резидентами та нерезидентами"), дає право резидентам самостійно обирати фінансові схеми і форми розрахунків. Тому вибір оптимальної форми розрахунків в кожному конкретному випадку при укладенні контрактів і кредитних угод із зарубіжними партнерами безпосередньо залежить від професіоналізму посадових осіб, що беруть участь в цьому процесі.

У підрозділі 3.3. "Валютний ризик і його страхування при здійсненні розрахунків у іноземній валюті" розглядається ризик неотримання очікуваного ефекту, прибутку від здійснення операції по розрахунках у зовнішньоекономічній діяльності. Він, як правило, пов'язаний з тривалістю терміну виконання операцій по угоді від моменту її укладення до остаточного завершення розрахунків по ній.

Валютний ризик визначається як ризик зміни купівельної здатності іноземної валюти, що використовується як засіб платежу в період між виникненням платіжного зобов'язання принципала і остаточним його виконанням.

Чинники ризику як в науці, так і в практичній діяльності виділяються як на

макрорівні в межах держави (зниження темпів економічного зростання, посилення інфляційних процесів, збільшення внутрішнього і зовнішнього боргу, нестійкість курсу валюти), так і на мікрорівні - в межах діяльності кожного суб'єкта (погіршення господарсько-фінансового положення контрагента, неплатоспроможність покупця, позичальника).

Механізм запобігання або зниження міри ризику включає ряд захисних заходів. Найбільш ефективним серед захисних заходів є страхування своїх фінансових інтересів від можливих збитків або скорочення їх розмірів.

Необхідність страхування валютного ризику при здійсненні безготівкових розрахунків у іноземній валюті породжується принципом номіналізму, який ігнорує змінювану купівельну здатність іноземної валюти, що використовується як засіб платежу, а враховує тільки її номінальну вартість.

Процес пошуку належних способів страхування валютного ризику, привів до застосування захисних застережень типу - золоте застереження, валютне застереження. Спільною Постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 червня 1995 року № 444 "Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті", резидентам рекомендовано користуватися валютним застереженням, а також антидемпінговими застереженнями, застереженнями про реекспорт (на товари), застереженнями про конфіденційність і форс-мажорними застереженнями.

Однак недостатня ефективність валютних застережень привела до появи мультивалютних застережень. Їх більш велика надійність заснована на прив'язці суми платежу не до однієї валюти ціни, а до валютного кошика. Мультивалютне застереження отримало розповсюдження на базі СДР, ЕКЮ, а в цей час в ЄВРО, як бази мультивалютного застереження, що виключає правові колізії при перерахунку суми платежу.

У той же час, в світовій практиці застосовуються відносно нові способи страхування валютного ризику: валютні опціони, операції "своп", форвардні і ф'ючерсні валютні операції.

У четвертому розділі "Юридична відповідальність за фінансові правопорушення у зовнішньоекономічній діяльності по законодавству України" розглянуті види юридичної відповідальності за фінансові правопорушення у зовнішньоекономічній діяльності. Основною метою їх є охорона економічної безпеки країни і захист її

матеріально-фінансових інтересів.

Основою застосування санкцій фінансової, адміністративної, дисциплінарної і карної відповідальності є фінансове правопорушення. “Фінансові правопорушення, як вказує професор Додін Е.В., - в теорії і практиці виділяються в самостійний вид правопорушень і в розряд адміністративних деліктів не попадають”.

За фінансові правопорушення незалежно від міри суспільно-економічної небезпеки застосовуються заходи фінансового впливу, що входять до складу фінансової відповідальності. Одночасно з фінансовими санкціями за це ж фінансове правопорушення в залежності від міри суспільно-економічної небезпеки (розміру заподіяного державі збитку) застосовуються адміністративні санкції або наступає карна відповідальність. При цьому вже відбувається відповідна кваліфікація даного злочину - в значних, великих або особливо великих розмірах (ст. 148-2 КК України).

Санкції фінансової відповідальності застосовуються до юридичних осіб і громадян-підприємців на загальні прибутки, прибуток підприємства або підприємця. Санкції адміністративної відповідальності носять характер “особистої (персональної) відповідальності” посадових осіб і громадян-підприємців. По суті адміністративні санкції носять матеріальний характер за неправильно прийняте управлінське рішення, за результатами якого нанесений збиток державі і застосована фінансова відповідальність.

Нечітке правове регулювання окремих напрямів в фінансових і розрахункових відносинах у зовнішньоекономічній діяльності наносить величезного збитку економіці України. Так, відсутність норм, що встановлюють відповідальність посадових осіб, що здійснюють експортні операції без репатріації виручки у іноземній валюті, дозволила за останні 5 років вивести за межі України більше 15 мільярдів доларів США, в той час, як на 2000 рік зовнішній борг держави складає порядку 12 мільярдів доларів США.

Не визначена також відповідальність посадових осіб підприємств за невиконання зобов'язань перед зарубіжними організаціями і фондами по кредитах, отриманих під гарантії держави. Резиденти, що отримали такі кредити і не повернули їх зовнішнім кредиторам, примусили Уряд України гасити зовнішню заборгованість з Державного бюджету України (в 1999 році 800 мільйонів доларів США), тобто коштами платників податків, скорочуючи і без того мінімальні витрати на соціальну сферу.

Висновки

Поширення сфери зовнішньоекономічної діяльності України обумовило необхідність її інтегрування у світове господарство с розвитком взаємовигідної співпраці

як на державному рівні, так і у відносинах між окремими суб'єктами - резидентами та нерезидентами.

В зв'язку з цим виникають проблеми правового забезпечення різноманітних напрямків зовнішньоекономічної діяльності. Серед них особливе місце займає правове регулювання фінансових та розрахункових відносин.

Проведене дослідження робить можливим введення в науковий оборот поняття зовнішньоекономічної діяльності як підфункції в економічній функції держави в силу того, що поглиблення інтеграційних процесів та розширення співпраці з міжнародними фінансовими інституціями є основою побудови ефективної і конкурентоспроможної ринкової економіки.

Фінансові правовідношення у зовнішньоекономічній діяльності регулюються нормами національного законодавства, які виражені у категоричній формі, владними, які не роблять можливим зміни та вільне волез'явлення другою стороною. В той же час фінансові правовідносини регулюються нормами міжнародних договорів і міжурядових угод по окремим інститутам фінансового права. Наявність різних правових джерел (внутрішніх і зовнішніх) і фінансових операцій, які регулюються нормами різних інститутів національного фінансового права, підтверджують комплексність цього інституту.

В розрахункових відносинах застосовуються різні методи правового регулювання - імперативний, який відноситься до фінансового права і диспозитивний, який відноситься до цивільного права. Це свідчить про комплексність інституту розрахунків.

Визначаючи роль міжнародних фінансових організацій у зовнішньоекономічній діяльності (МВФ, МБРР, ЕБРР) в роботі підкреслено, що фінансування та кредитування наступними траншами здійснюється лише за умови виконання обов'язкових вимог державою-позичальником, вказаних при заключенні кредитних угод.

Дослідження теорії фінансових і розрахункових правовідносин, норм чинного законодавства зробило можливим здійснити аналіз ефективності механізму правового впливу на ці відносини, більш чітко визначити недоліки у праві при рішенні конкретних питань у зовнішньоекономічній діяльності.

З метою захисту фінансових ресурсів Державного бюджету України від необхідності термінових погашень зобов'язань зовнішнього боргу, які виникли в результаті невиконання своїх зобов'язань - неповернення ссуд, отриманих українськими юридичними особами - резидентами під гарантії Уряду від міжнародних фінансових організацій і банківських фондів і організацій - необхідно прийняти спеціальний

нормативний акт, регулюючий відносини держави і українських юридичних осіб резидентів - позичальників іноземних кредитів, держави і фінансово-кредитної організації - нерезидента кредитора.

Для призупинення правопорушень в розрахунках по експортним та імпортом операціям; переказам резидентами іноземної валюти в закордонні банкі та зберіганні її у цих банках, необхідно у розробляемому проєкті Закону України “Про систему валютного регулювання” закріпити спеціальними статтями порядок здійснення контролю банками і податковими органами за здысненням розрахунків по експортно-імпортом та неторговим операціям. В якості правових гарантій забезпечення законності операцій у фінансових і розрахункових правовідносинах, ввести сувору відповідальність посадових осіб усіх органів, які беруть участь у цих відносинах.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Иванский А.И. Роль Международного валютного фонда в покрытии дефицита государственного бюджета Украины// Правове регулювання державних доходів та видатків (Доклади та виступи на міжнародній науково-практичній конференції). – Академія правових наук України.: Харків, 1998 – с. 127- 144.

2. Иванский А.И. Юридическая ответственность за правонарушения в финансовых и расчетных операциях во внешнеэкономической деятельности/ Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць. Вип. 5.– Одеса: Астропрінт,1998 – с. 258-266.

3. Іванський А.Й. Страхування валютного ризику при розрахунках у зовнішньоекономічній діяльності// Вісник Запорізького юридичного інституту – 1999 - N1 – с. 40-47.

4. Іванській А.Й. Еволюція та становлення світових валютних систем// Вісник Одеського інституту внутрішніх справ – 1999 - N2 – с. 38–44.

5. Іванській А.Й. Про деякі аспекти захисту фінансових прав та інтересів резидентів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності// Механізми захисту прав і свобод людини в Україні - Науково-практична конференція 11-12 червня 1999 року – Інститут адвокатури при Київському університеті імені Тараса Шевченка: Київ, 1999 – с. 199-204.

6. Иванский А.И. Валютные ограничения и их правовое регулирование / Актуальні проблеми держави та права: Збірник наукових праць. Вип. 6. Ч.I.– Одеса: Астропрінт,1999 р. – с. 239-244.

АНОТАЦІЯ

Іванський А.Й. Правове регулювання фінансових і розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право. – Одеська державна юридична академія, Одеса, 2000.

Дисертаційна робота є науковим дослідженням проблем правового регулювання фінансових і розрахункових відносин у зовнішньоекономічній діяльності. В ній аналізуються фінансові та розрахункові відносини як комплексні, що регулюються нормами національного та міжнародного права, нормами різних галузей національного права та нормами різних інститутів, які входять до галузі фінансового права.

Це зробило можливим визначити прогалини у праві, які завдають значної шкоди економіці України за окремими напрямками зовнішньоекономічної діяльності. Таке положення склалося завдяки неналежному використанню іноземних інвестицій та існуючому пільговому режиму оподаткування суб'єктів, які їх отримали; неврегульованості нормами права порядку надання урядових гарантій за резидентів - українських юридичних осіб, які отримують кредити у міжнародних фондах і банках та їх відповідальності за несвоєчасне погашення зовнішнього боргу.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, валюта, валютний ризик, міжнародний рух капіталів, валютні обмеження, зовнішній кредит, подвійне оподаткування, валютний курс.

АННОТАЦИЯ

Иванский А.И. Правовое регулирование финансовых и расчетных отношений во внешнеэкономической деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – теория управления; административное право и процесс; финансовое право. – Одесская государственная юридическая академия, Одесса, 2000.

Диссертационная работа является научным исследованием проблем правового регулирования финансовых и расчетных отношений во внешнеэкономической деятельности. В ней анализируются финансовые и расчетные правоотношения как комплексный институт права, регулируемый нормами внешнего и внутреннего права, нормами разных отраслей внутреннего права и нормами различных институтов, входящих в состав финансового права.

Избранный спектр исследования финансовых правоотношений во внешнеэкономической деятельности позволяет рассматривать данную категорию правоотношений не только как властно-имущественные правоотношения, но и на определенных условиях договорные отношения.

В диссертации анализируется роль ведущих международных финансовых организаций в кредитовании экономики Украины, социально-экономические последствия привлечения внешних кредитов Правительством Украины.

В тексте работы раскрываются финансово-правовые аспекты страхования валютного риска, возникающего при использовании иностранной валюты в качестве средства платежа.

В работе анализируются пробелы в праве, связанные с несовершенством норм, регулирующих использование иностранных инвестиций и контроль за эффективностью использования их для государства. Дается обоснование необходимости принятия нового нормативного акта, регулирующего процесс привлечения и использования иностранных инвестиций.

В диссертации рассматриваются основания возникновения финансовой ответственности и её отличие от других видов юридической ответственности. В качестве основных отличий финансовой ответственности от административной ответственности выделено применение финансовых санкций, обращение взыскания на общие доходы предприятия либо физических лиц граждан предпринимателей. Особенностью применения финансовой ответственности за финансовые правонарушения является обязательная реализация мер финансового воздействия на правонарушителя вне зависимости от степени общественной опасности совершенного им виновного деяния (размера ущерба, причиненного государству).

Особое внимание уделено проблеме неэффективного действия норм права, регулирующих процесс предоставления правительственных гарантий за украинских юридических лиц - резидентов, получающих кредиты от международных фондов и банков и ответственности за несвоевременное возвращение либо невозвращение долга по этим кредитам, а также возмещение затрат Государственного бюджета Украины. Здесь показана необходимость принятия специального закона, регулирующего финансовые и расчетные отношения по правительственным гарантиям субъектов внешнеэкономической деятельности, с установлением строгих мер финансовой ответственности к виновным.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, валюта, валютный риск, валютные ограничения, международное движение капиталов, внешний кредит, двойное налогообложение, валютный курс.

SUMMARY

Ivanskiy A.Y. Legal Regulation of Financial and Settlement Relations in Foreign Economic Activity. – Manuscript.

Thesis for a candidate of Law's degree by specialized 12.00.07 – Theory of Management; Administrative Law and Procedure; Financial Law. – State law's academy of Odessa, Odessa, 2000.

The dissertation is a research work concerning problems of legal regulation of financial and settlement relations in foreign economic activity. Analyzed herein are financial and settlement relations considered in the aggregate that are governed by rules of national and international law, rules in various spheres of national law, and rules of various institutions involved in the sphere of financial law.

This made it possible to determine deficiencies in law that impede essentially the economy of Ukraine in specific lines of foreign economic activity. This situation arose owing to an improper use of foreign investments and the existing system of privileges granted to entities in taxation; lack of legal regulation of the procedure of granting government guarantees for residents – Ukrainian legal persons that obtain credits in international funds and banks, and their liability for a delay in foreign debt service.

Key words: foreign economic activity, currency, currency risk, international flow of capitals, currency restrictions, foreign credit, double taxation, currency rate.